

TIJORAT BANKLARIDA YASHIL KREDITLASH: EKOLOGIK-IJTIMOYIY RISKLARNI BOSHQARISH VA KREDIT MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Qorriyeva Shohnoz Saparboyevna,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Tezisdagi tijorat banklarida yashil kreditlash va ekologik-ijtimoiy risklarni boshqarishning xalqaro asoslari — Bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasining iqlim risklari bo'yicha tamoyillari, Ekvator tamoyillari, Xalqaro moliya korporatsiyasining (IFC) faoliyat standartlari va Yashil kredit tamoyillari tahlil qilinadi. O'zbekiston amaliyoti Markaziy bankning Moliya tizimini yashillashtirish tarmog'iga (NGFS) a'zoli, bank darajasidagi iqlim siyosati, xalqaro moliya institutlari mablag'lari doirasidagi ekologik-ijtimoiy risklarni boshqarish talablari va davlat rag'batlari misolida ko'rib chiqiladi. Tahlil asosida kredit mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: yashil kreditlash, tijorat banklari, ekologik-ijtimoiy risklar, ekologik-ijtimoiy risklarni boshqarish tizimi, iqlim risklari, Ekvator tamoyillari, Yashil kredit tamoyillari, Bazel tamoyillari.

Kirish

Tijorat banklari yashil iqtisodiyotga o'tishda moliyaviy resurslarni taqsimlovchi asosiy bo'g'in hisoblanadi. Ular nafaqat yashil loyihalarni kreditlaydi, balki kreditlanayotgan loyihalarning atrof-muhit va jamiyatga ta'siri bilan bog'liq risklarni ham baholaydi. Shu sababli yashil kreditlash ikki o'zaro bog'liq jihatni qamrab oladi: ekologik foyda keltiradigan loyihalarni moliyalashtirish hamda kredit portfelidagi ekologik-ijtimoiy va iqlim risklarini boshqarish.

Xalqaro miqyosda bu yo'nalishda bank nazorati organlari, xalqaro moliya institutlari va bank hamjamiyati tomonidan ishlab chiqilgan standartlar shakllangan. O'zbekistonda ham Markaziy bank, tijorat banklari va xalqaro hamkorlar ishtirokida tegishli amaliyot shakllanmoqda. Ushbu tezisdagi xalqaro standartlar va mamlakatdagi aniq misollar asosida yashil kreditlash mexanizmlarini takomillashtirish yo'llari ko'rib chiqiladi.

Ekologik-ijtimoiy risklarni boshqarish va yashil kreditlashning xalqaro asoslari:

- Bazel qo'mitasi tamoyillari. Bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasi 2022-yil 15-iyunda iqlim bilan bog'liq moliyaviy risklarni samarali boshqarish va nazorat qilish bo'yicha 18 ta tamoyilni e'lon qildi. Ular korporativ boshqaruv, ichki nazorat, risklarni baholash, boshqarish va hisobot berish masalalarini qamrab oladi

hamda banklarning risklarni boshqarish va nazorat organlari amaliyotini takomillashtirishga qaratilgan.

- Ekvator tamoyillari va IFC faoliyat standartlari. Ekvator tamoyillari moliya institutlari uchun moliyalashtirilayotgan loyihalardagi ekologik va ijtimoiy risklarni aniqlash, baholash va boshqarishning umumiy asosi hisoblanadi. Ularning amaldagi to'rtinchi tahriri (EP4) 2020-yil 1-oktabrdan barcha a'zo institutlar uchun kuchga kirgan. U, xususan, umumiy kapital xarajatlari 10 mln dollar va undan ortiq bo'lgan loyihalarni loyihaviy moliyalashtirishga qo'llaniladi. Belgilangan mamlakatlar ro'yxatiga kirmagan davlatlardagi loyihalar uchun tamoyillarning asosiy tayanchi IFC'ning 2012-yilgi sakkizta faoliyat standartidir. Ular risklarni boshqarish, mehnat, resurs samaradorligi, mahalliy jamoalar, yerni egallash va ko'chirish, biologik xilma-xillik, mahalliy xalqlar va madaniy meros masalalarini qamrab oladi.

- Yashil kredit tamoyillari. Kredit bozori assotsiatsiyasi (LMA) tomonidan e'lon qilinadigan Yashil kredit tamoyillarining 2025-yil 26-mart tahririda yashil kreditning to'rtta asosiy komponenti belgilangan: mablag'lardan foydalanish yo'nalishi, loyihalarni baholash va tanlash jarayoni, mablag'larni boshqarish va hisobot berish. Tamoyillarga ko'ra, zarur hollarda qarz oluvchi tashqi baholovchini jalb etishi tavsiya etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki 2022-yil oktabrda Moliya tizimini yashillashtirish bo'yicha markaziy banklar va nazorat organlari tarmog'iga (NGFS) a'zo bo'ldi. Markaziy bank ma'lumotiga ko'ra, a'zolikdan maqsad tajriba almashish va ilg'or amaliyotni o'rganish orqali moliya sektorida ekologik va iqlim risklarini boshqarish salohiyatini oshirishdir.

Tijorat banklari darajasida ham iqlim risklarini boshqarish bo'yicha ichki hujjatlar qabul qilinmoqda. Xususan, "O'zsanoatqurilishbank" (SQB) Boshqaruvining 2025-yil 3-dekabrda qarori bilan bankning iqlim siyosati tasdiqlandi va u Kuzatuv kengashining 2025-yil 29-dekabrda qarori bilan ma'qullandi. Siyosatda kredit qarorlarini qabul qilishda iqlim risklarini hisobga olish, iqlim risklari ta'sirini kamaytirish uchun kredit portfelini diversifikatsiya qilish hamda iqlim risklari bo'yicha axborotni xalqaro standartlarga muvofiq oshkor etish maqsadlari belgilangan.

Ko'rib chiqilgan misollarda banklarning ekologik-ijtimoiy risklarni boshqarish tizimi (ESMS) xalqaro moliya institutlari mablag'lari shartlari orqali qo'llanilmoqda va mustahkamlanmoqda. Osiyo infratuzilma investitsiya banki (AIIB) 2023-yil 25-aprelda SQB chiqargan besh yillik obligatsiyalarga 25 mln dollargacha investitsiya kiritishni tasdiqladi. Mablag'lar ishlab chiqarishda energiya va suv samaradorligi, elektromobillarni moliyalashtirish va kichik qayta tiklanuvchi energiya loyihalariga yo'naltiriladi. Shartlarga ko'ra, bank har bir kichik kreditni istisnalar ro'yxati bo'yicha tekshirishi, unga ekologik-ijtimoiy toifa berib baholash o'tkazishi, risklarni monitoring qilishi, har bir loyihada shikoyatlarni ko'rib chiqish mexanizmi bo'lishini talab qilishi va AIIB'ga yillik hisobot taqdim etishi lozim. Ko'mir qazib olish, tashish va ko'mir elektr stansiyalari, gaz bilan bog'liq loyihalar hamda yuqori riskli loyihalar moliyalashtirishdan chiqarilgan.

Niderlandiya rivojlanish banki (FMO) 2026-yil fevralda e'lon qilgan ma'lumotga ko'ra, FMO va "Hamkorbank" o'rtasida so'm va dollardagi 4 yillik 100

mln dollarlik kredit kelishuvi (shundan 50 mln dollari majburiyatsiz transh) tuzilgan. Mablag‘lar mikrotadbirkorlar hamda ayollar va yoshlar boshqaradigan kichik va o‘rta biznesga yo‘naltiriladi, ularning 20 foizi yashil loyihalar sifatida tasniflanadi. FMO bankni yuqori riskli (FI-A) toifaga kiritgan, chunki uning portfelida og‘ir sanoat, qurilish, qishloq xo‘jaligi va to‘qimachilik kabi tarmoqlar mavjud. Bankning ESMS tizimini mustahkamlash uchun 2025–2026-yillarga mo‘ljallangan ekologik-ijtimoiy harakatlar rejasi kelishilgan.

Davlat tomonidan ekologik xulq-atvorni kredit orqali rag‘batlantirish mexanizmlari ham joriy etilmoqda. Prezidentning 2025-yil 30-yanvardagi PF-16-son farmoni va Vazirlar Mahkamasining 2026-yil 21-apreldagi 195-son qaroriga ko‘ra, “Ekofaol fuqaro” maqomiga ega shaxslarga davlat ulushi 50 foizdan yuqori bo‘lgan tijorat banklarida iste‘mol krediti olishda chegirma qo‘llaniladi, davlat xizmatlaridan foydalanishda esa 10 foiz chegirma beriladi. “Yashil tadbirkor” maqomini olgan korxonalar uchun yashil startaplar va innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlashga ixtisoslashtirilgan moliyalashtirish dasturlari nazarda tutilgan.

Tahlil yashil kreditlashni rivojlantirishda bir qator masalalarni ko‘rsatadi. Birinchidan, ko‘rib chiqilgan misollarda ESMS talablari xalqaro moliya institutlari mablag‘lari shartlari bilan bog‘liq holda qo‘llanilmoqda; bu talablarni bank tizimining umumiy amaliyotiga aylantirish muhim. Ikkinchidan, FMO baholashi ko‘rsatganidek, banklar portfelida ekologik-ijtimoiy riski yuqori tarmoqlar mavjud. Uchinchidan, “Ekofaol fuqaro” maqomi uchun nazarda tutilgan kredit chegirmasining miqdori hujjatlarda belgilanmagan, bu uning amaliy ta‘sirini baholashni qiyinlashtiradi.

Umuman olganda, O‘zbekistonda yashil kreditlash amaliyoti Markaziy bankning xalqaro tarmoqlardagi ishtiroki, banklarning ichki siyosatlarini, xalqaro moliya institutlarining talablari va davlat rag‘batlari orqali shakllanmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarida yashil kreditlashning samaradorligi yashil loyihalarni moliyalashtirish bilan birga ekologik-ijtimoiy va iqlim risklarini tizimli boshqarishga bog‘liq. Shu maqsadda quyidagilar maqsadga muvofiq: Bazel qo‘mitasining iqlim risklari bo‘yicha tamoyillari asosida banklar uchun milliy tavsiyalar ishlab chiqish; xalqaro moliya institutlari mablag‘lari doirasida joriy etilgan ESMS talablarini (istisnalar ro‘yxati, toifalash, monitoring, shikoyatlarni ko‘rib chiqish mexanizmi) yirik banklarning umumiy kreditlash amaliyotiga kengaytirish; yashil kredit mahsulotlarini Yashil kredit tamoyillarining to‘rtta komponenti asosida tasniflash va ular bo‘yicha hisobot yuritish; “Ekofaol fuqaro” uchun kredit chegirmasining aniq miqdori va mezonlarini belgilash; banklarning risk va kredit bo‘linmalari xodimlari uchun ekologik-ijtimoiy risklarni baholash bo‘yicha malaka oshirish dasturlarini joriy etish.